

Нена А. Васојевић
Универзитет у Београду
Мултидисциплинарне докторске студије
Историја и филозофија природних наука
и технологије

УДК: 371.12-055.2(497.11)“18“
ИД БРОЈ: 208621068
Стручни рад
Примљен: 16. децембар 2013.
Прихваћен: 21. април 2014.

ПРВЕ СРПСКЕ УЧИТЕЉИЦЕ

Айспиракџи: О значају првих српских учитељица, њиховом раду и животу скоро да се ни данас ништа не зна. Ране учитељице Србије су потпуна непознаница нашој историји и педагогији. Поједини педагози и психолози у својим истраживањима радо узимају пол као веома значајну варијаблу која имплицитно или експлицитно условљава разлике у њиховом васпитно-образовном раду. У истраживањима 19. века подаци о полној структури учитељског кадра су изостављени. Истиче се да је веома тешко контролисати варијаблу (пола) учитеља, будући да је број учитељаженског пола премали да би се на основу добијених података могло изводити релевантно уопштење. Прегледом педагошке литературе може се понегде наићи на скромне трагове у којима се наводе само одређени закони и укази који су се односили на школски систем женске популације, без икакве дубље анализе овог домена. Овакав проблем донекле можемо схватити на основу социјалне климе која је била заступљена у том времену у коме жене нису имале равноправност, где се њихов рад није евалуирао као што је био случај са мушком популацијом.

Због бројних ратова који су вођени на нашим просторима и несачуване архивске грађе нисмо могли да дођемо до биографија свих учитељица. Ово су само неки од фактора који судовели до тога да не буду сачувани подаци, а поред њих утицала је свакако и одредба о браку учитељица, многе учитељице су остале без потомака (што је свакако отежавајући фактор). У овом раду одлучили смо се за приказ живота и рада Марије Милутиновићи Персиде Пинтеровић, веома значајних за образовни систем, али и за историју педагогије.

Кључне речи: учитељица, школа, женско образовање, образовни систем

1. ОТВАРАЊЕ ЖЕНСКИХ ШКОЛА

За разлику од Западне и Северне Европе, у Србији је веома мало пажње посвећивано образовању девојчица и девојака.

На основу прегледа архивске грађе, дошли смо до података да је прва женска школа отворена много пре него што је донет закон о отварању женских основних школа. Прве које су покренуле иницијативу о отварању ове врсте школа биле су сестре Катарина и Софија Лекић. Катарина и Софија Лекић биле су аустријске поданице и женске учитељице. Оне су 1. маја 1842. године

поднеле захтев славном Управитељству вароши Београда за отварање школе за женску младеж, која би пружала како образовање девојкама у женском раду („штриковању, шлинговању шава“, везу са свилом и златом) тако и у српском читању и писању.¹

Поред молбе коју су упутиле Министарству, препоруку за њихово деловање Министарству је упутио и тадашњи Татарин правитељства српског Таса Хаци-Поповић, који истиче њихове компетенције у учењу његове ћерке Александре и моли да се признају ове две учитељице. Поред њега, иницијативу за отварање овакве школе су покренули и чиновници и богати трговци који су желели да њихове ћерке буду образоване.

Управитељство вароши Београда је 13. јула 1842. године одобрило сестрама Катарини и Софији Лекић да могу отворити женску школу. Оне ће, по уговору са дечијим родитељима о цени, учити женску децу женским пословима, читању, писању и рачунању. У овом саопштењу, поред сестара Лекић, спомиње се и Наталија Петровић, којој се исто одобрава да може одмах отворити такву школу, али под условом да она, осим женских послова, подлеже и Школској дирекцији, којој ће од стране Попечитељства просвештенија наложено бити да с времена на време извештава Попечитељство о томе шта се деца предаје. Што се сестара Лекић тиче, истим актом је донесено да Наталија Петровић има надлежност над радом и да она врши њихово педагошко усмерење. Настасија (Наталија) Петровић је рођена у Новом Саду 1807. године, где је учила основну школу. Била је удата и имала је ћерку Катарину, која је такође била учитељица у Београду од 1847. године.

У Београду је 26. августа 1844. донесен закон о отварању „училишта“ за девојчице у којим би се учила не само наука, већ и женски послови.²

На темељу одредби *Устиројенија* приступило се организовању школовања за женску децу. Пре него што је Попечитељство донело ближа упутства, како је било предвиђено законом, основана је септембра 1845. прва државна женска школа у Параћину. Овакво деловање приватних школа, а сада и државне, свакако је имало утицаја на рад Министарства, па је 3. јула 1846. године издата уредба под називом *Устиројеније девојачки училиштва*, којим се одређује задатак, организација и садржина ових школа, имајући у виду тадашњу њихову посебну намеру у побољшању тадашњег подређеног положаја жена у друштву.

Задатак и циљ ових школа је да девојчице усвоје најнужнија знања и да се поуче за најнужније женске послове. У школу су се примале девојчице од шест година. Постојала су три разреда, од којих је сваки трајао две године, тако да је укупно школовање износило шест година. Настава је била конци-

¹ Историјски Архив града Београда: ИАБ, УГБ,1842,К,18,Ф III, 534;

Ibid, ИАБ, УГБ,1842,К,19,Ф IV,962.

² Ibid.,ИАБ, УГБ,1844,К, 29.87.

пирана у две смене (преподневна смена била је намењена за описмењавање, а поподневна за учење женских радова).

Учитељи су могли бити само женска лица која сведочанством потврђују владање, а путем испита верификују знања. Није постојао посебно прописани наставни план и програм, него је речено да се учи све што и у мушкој школи, изузев граматике, земљописа, историје и стилистике. Ни женски рад није био детаљно конципиран по разредима, већ се уопштено прописивало плетење и везење. Овакав вид планирања наставе свакако се одражавао и на начин конципирања часа између ова два нивоа, као и на ниво стеченог знања „женскиња“ у односу на мушкарце.

После доношења уредбе, убрзо је почела са радом женска основна школа, 1. септембра 1846. године у Београду. Морамо истаћи да је ово прва државна женска школа која је почела са радом у Београду, а не прва женска школа уопште, како се спомиње у бројној литератури, јер смо претходно истакли да су пре ове школе постојале приватне женске основне школе. Ова школа се налазила у кући код Саборне цркве, а за учитељицу је постављена Наталија Петровић, која је у претходном периоду, по одобрењу Попечитељства, радила у приватној женској школи са сестрама Лекић. У истом периоду су отворене школе у Параћину, Београду и Доњем Милановцу, тако да можемо закључити да је почело ширење мреже образовања женске деце у Србији. Упоредо са државним школама, наставила је да се шири мрежа приватних школа, нарочито у Београду. Многе угледне породице су желеле да на овај начин пруже својим кћеркама много боље образовање. Године 1847. постојало је неколико регистрованих приватних школа (једну од њих водила је Марија Милутиновић-Пункторка, о којој ће касније бити више речи). Од 1853. основана је и нека врста више приватне девојачке школе – „Воспитателно заведеније за женску децу“ – коју су похађале девојчице из угледних београдских кућа. Школу је водио брачни пар Шпачек (Шпачеков завод).³ Међу предавачима били су познати научници и књижевници: Милан Ђ. Милићевић, Јован Дероко, Ђура Јакшић и др. Јакшић је у овом заводу почео да ради 1. августа 1858. године, где је остао до 30. јула 1860. године.⁴

Ширење и напредовање женске образовне мреже довело је до још једног резултата: Матија Бан, професор тадашњег Лицеја, почео је 1847. године са издавањем првог женског листа у Србији под називом „Женски воспитатељ“.

Отварањем државних школа материјални положај учитеља био је регулисан на различите начине. Најчешће се договарало са ученичким родитељима.

³ Срећко Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, Београд: Педагошки музеј, 1970, стр. 38.

⁴ Дарко Ивановић, *Српски учитељи из хазбуршке монархије у Србији од првој усјанка до пада усјанобранићевској режима (1804–1858)*, Београд, штампано у Суботици: Минерва, 2003, стр. 69.

Због малих прихода учитељи су најчешће радили још и као писари у суду или адвокати. Највећи број учитеља имао је плату између 50 и 100 талира за годину дана, а поред материјалне надокнаде скоро сви учитељи су добијали надокнаду у бесплатном огреву и различитим животним намирницама.

Током читавог 19. века положај учитељица у школама и друштву био је тежи од учитељског. Постојале су одредбе и о браку учитељица. Закон је одређивао да морају да се удају за своје колеге, иначе им је престајала радна служба.⁵ Због тога су старије учитељице радиле са супругом, или су се запошљавале као удовице. У заосталим срединама често су биле излагане многим недаћама и тешкоћама. И поред свега тога имале су знатно нижу плату од својих колега и нису постављане за управнике школа.

2. БИБЛИОГРАФСКИ ПРИКАЗ О ПРВИМ УЧИТЕЉИЦАМА

Од 1842. до 1858. године споро је развијана мрежа женских државних школа, па их није било ни у свим окрузима. У време пада уставобранитеља било је неколико девојачких школа: београдска код Саборне (Велике) цркве (од 1845. у њој је радило 9 учитељица и била је троразредна школа), београдска на Теразијама (од 1856; 1 учитељица; дворазредна школа), алексиначка (од 1857; 2 учитељице), гургусовачка (од 1846; 1 учитељица), крагујевачка (од 1854; 2 учитељице), поречка (од 1855; 2 учитељице), нишка (од 1845; 1 учитељица), милановачка (од 1846; 1 учитељица), неготинска (од 1851; 1 учитељица), крушевачка (од 1858; 1 учитељица), лозничка (од 1858; 1 учитељица), пожаревачка (од 1855; 2 учитељице), брусничка (од 1857; 1 учитељица), смеревска (од 1851; 1 учитељица), паланачка (од 1855; 1 учитељица), ужичка (од 1853; 3 учитељице), зајечарска (од 1856; 2 учитељице), чачанска (од 1858; 4 учитељице) и параћинска (1854; 2 учитељице). На основу ових статистичких података можемо закључити да је у овом временском интервалу било свега 20 женских школа и да их није било у селима.

Анализом бројних извора⁶ утврдили смо да су у Србији у периоду 1842–1858. године радиле следеће учитељице досељене из Аустрије:

1. **Банчевић Јулијана**, удовица, рођена у Бачкој, учитељица у Србији од 1853. (Ужице и Крагујевац – старија учитељица);

2. **Београдац Христина**, рођена у С. Митровици 1839, од 1857. у Алексинцу;

⁵ *Учишћел*, 6, Савез учитељског друштва СР Србије, Београд, 1984, стр. 118.

⁶ После неколико месеци истраживања, пре свега по фондовима Архива Српске академије науке и уметности, Архива Србије, по календарима за шематизам Српског књажевства, по просветним часописима и другој литератури, дошли смо до података ко су заправо биле прве учитељице у Срба.

3. **Враншић Каролина**, рођена у С. Митровици 1812, од 1858. у Д. Милановцу, пензионисана у Неготину 1887. године;
4. **Грујић Милица**, рођена у Сегедину 1807, удовица, од 1846. у Д. Милановацу и Крагујевцу;
5. **Ђорђевић Марија**, рођена Обрадовић, од 1849–1851, радила у Београду;
6. **Илић Марија**, рођена у Панчеву 1831, од 1852. у Неготину;
7. **Јовановић Ана**, рођена у Новом Саду 1835, од 1858. у Свилајнцу;
8. **Јовановић Јулијана**, рођена 1821. у Новом Саду. Учила основну школу у Новом Саду и приватну у Пешти, неудата. Од 1847. у Београду. Године 1852. имала је 20 ученика, 1853. године 23 ученика, а 1855. је постала учитељица средњег разреда, што је обухватало ученике другог разреда;
9. **Јовановић Софија**, рођена у Араду, од 1847. у Београду;
10. **Клерн Хрисифоровић Ирина**, рођена 1811, од 1857. у Свилајнцу;
11. **Костић Катарина**, рођена 1837. у Ковину, од 1856. у Црноречком округу. Умрла 20. фебруара 1858. у Зајечару;
12. **Костић Ракила (Катаринина сестра)**, рођена 1840. у Ковину, од 1858. у Зајечару;
13. **Косанић Софија** (девојачки Стојадиновић), рођена у Новом Саду 1812, од 1853. у Београду;
14. **Крчединац Марија**, 1851–1853. у Неготину; у читавом периоду је имала по 40 ученика, касније у Босни;
15. **Курјак Јелена**, рођена у Сомбору, од 1853. у Београду;
16. **Катарина и Софија Лекић**, сестре, аустријске поданице, учествовале у приватном образовању девојака у Београду од 1841. године;
17. **Марковић Агница** (Ана, Анка), рођена у Панчеву где је учила приватно „Педагошким методским настављенијама“, 1848–1850. у Параћину;
18. **Марковић Катарина**, рођена 1800. у Модошу (Банат), од 1857. у Ђуприји;
19. **Марковић Персида**, рођена у Сомбору 1827, учила у Сомбору основне школе а поред тога и више наука, неудата. У Београду 1847–1858; била је учитељица најнижег разреда, тако да је 1852. имала 47 ученика, а 1853. 69 ученика;
20. **Милојковић Ангелина**, рођена 1833. у Сомбору, учила нормалне школе у Сомбору. У Београду је од 1854. учитељица на Теразијама (дворазредна школа). Она је са Милицом Милутиновић била прва српска учитељица у државним женским школама. Била је учитељица многим политичарима, државницима и чиновницима. У старим данима је доживела ретку радост од свог бившег ђака Јована Жујовића, министра просвете, који је својој учитељици доделио орден Св. Саве. Имала је сина Јована Милојковића, рударског инжењера и ћерке Персиду Арсеновић, Даринку П. Матејић, инжењера и

Љубицу М. Лукић, капетана прве класе, и преко тридесетороунчади. Умрла је у својој 82 години.

21. **Марија Милутиновић-Пунктаторка** (девојачки Поповић), рођена у Будиму 1810. у породици Поповић. Школовала се у Будиму, а изучила је и приватно „Врло добро приљажаније и тачности“. Додатно је полагала методiku код Јована Берића, такође у Будиму. Прва адвокатица у Срба. Књижевница и учитељица, од 1847. године у Београду у приватној женској школи, а потом и у државној школи од 1852, када је имала 15 ученика. Жена Симе Милутиновића Сарајлије, са којим је имала сина Драгутина. Умрла 1875. у Београду;

22. **Михајловић Анка** (Ана), рођена у Плочици (код Ковина) 1812, од 1851. у Шапцу;

23. **Михајловић Јулијана**, рођена у Новом Саду, од 1855. у Шапцу;

24. **Михајловић Љубица**, рођена у Сремским Карловцима 1826. године, 1855–1857. у Пожаревцу;

25. **Недовић Марија**, рођена у Будиму 1830, од 1855. у Карановцу;

26. **Николић Марија**, рођена у Фелдварцу (Бачка) 1832, од 1858. у Пожаревцу. Умрла је 1862.

27. **Петровић Ф. Јелена**, рођена у Панчеву 1810, удовица, од 1851. у Смедереву;

28. **Петровић Анка**, од 1855. у Гургусовцу;

29. **Петровић Катарина**, Настасијина кћи, од 1847. у Београду;

30. **Петровић Настасија** (Наталија), рођена 1807. у Новом Саду. Од 1842. учитељица приватне женске школе у Београду, а од 1846. и државне школе у Београду;

31. **Петровић Роксанда**, рођена у Н. Бечеју 1827. године, од 1858. у Лозници;

32. **Персида Марковић**, рођена у Сомбору 1827, учила основну школу у Сомбору, а поред тога и више наука. Није се удала. У Београду је на служби од 1852. године, као учитељица најнижег разреда имала је 47 ученика;

33. **Ранкович Марија**, рођена у Бечмену 1837, од 1856. у Гургусовцу;

34. **Смиљанић Терезија**, рођена у Суботици, од 1858. у Брусници;

35. **Стојановић Катарина**, рођена 1820, од 1853. у Гургусовцу, а од 1855. у Крагујевцу;

36. **Тириловић Јулијана**, рођена 1812, у Србији, 1854–1858 у Ужицу и Чачаку;

37. **Францишковић Јелисавета**, рођена у Панчеву, од 1854. у Србији, у Чачаку и Ужицу;

38. **Фрушич Јулијана**, рођена у Новом Саду 1834, 1856–1858. у Београду, потом у Крагујевцу.

Тешко је утврдити старосну структуру ових учитељица, пошто су за неке од њих (12) непознати подаци о годинама рођења. Можемо на основу

ових података још закључити да се најмлађа запошљавала у 18. а најстарија (3) у 46. години живота.

У наведеном периоду у Србији је радило и 7 домаћих учитељица.

1. **Арсид Милева**, од 1854. у Пожаревцу;
2. **Димитријевић Анастасија (Наста)**, из Призрена, од 1845. учитељица у Нишу, као учитељица мешовитог разреда;
3. **Ђурић Милева**, од 1858. године у Крагујевцу;
4. **Јовановић Александра**, рођена у Шапцу, 1856–1858. учитељица на Теразијама, а потом у Ваљеву;
5. **Николић Милица**, 1851–1852. у Крагујевцу;
6. **Стаић Катарина**, 1856–1858. у Јагодини;
7. **Стоилковић Милева**, од 1854. у Крагујевцу.

2.1. МАРИЈА МИЛУТИНОВИЋ-ПУНКТАТОРКА (1810–1875)

Марија Милутиновић-Пунктаторка рођена је 1810. године у Будиму у породици Поповић. Школовала се у Будиму, где је изучила и приватно више наука, „Врло добро приљажаније и тачности“. Додатно је полагала методiku код Јована Берића, такође у Будиму. Своје школско образовање је допуњавала читањем књига. Љубав према књижевности, првенствено према лирици, проширила је и обогатила уз помоћ Луке Миловановића Георгијевића⁷. Постала је његова ученица и уживала је велико његово поверење и одликовање. Без ње не бисмо ни ми данас имали поезију Луке Миловановића Георгијевића, која је изузетно значајна у нашој књижевности и доприноси разумевању поезије и лирике. Да је она значајна за његов рад и очување његовог штива, говоре и сачувани историски подаци, у којима се јасно препознаје њена заслуга. *Када је Лука ишо торку чашу јада и невоља, када је лаговао и љаговао, ше када је ударио лириком о шле, тазећи у очајању њене одломчине – Марија је шага била вила биљарица његовим ранама – само њен дух умео му је унећи нову снају. Њеном шойлом залајању шреба захвалиши шшо је Лука своје разбацане шесме шрејисао и шшшуншо.*⁸ Она је заслужна и што су његове песме сачуване од заборава, и што је школа Луке Миловановића Георгијевића створила боље песнике. Он није био једини који јепосветио Маријисвоју пажњу; поред њега то је био и Вук Стефановић Караџић. Он се према Марији Милутиновић опходио са особитом пажњом и поштовањем – кад год би на својим честим путовањима боравио у Будиму, увек би се подуже задржао тамо где би могао да буде у Маријином друштву. Ово њихово међусобно уважавање и дружење допринело је да Марија песме Луке Миловановића Георгијевића преда Вуку

⁷ Лука Миловановић Георгијевић сматра се једним од зачетника наше лирике.

⁸ *Јавор: лист за забаву и науку*, уредник Јован Јовановић, 1862–1863; 1874–1893, Нови Сад.

Караџићу 1829. у Будиму (годину дана после песникове смрти). Ове песме Вук Караџић је објавио 1833. године у Бечу и тако их спасио од заборављавања, а уједно учинио још један велики допринос нашој књижевности. Како се у Вуковим писмима помиње, Марија Милутиновић је билавеома образована девојка, а у тим писмима он је ословљава са „Лепа Маца из Будима“.⁹

Учена младеж у Пешти окупљала се око ове „ванредне“ Српкиње како би стицала знања и водила разговор о новим књижевним појавама. Из круга ове учене младежи поменућемо Ђорђа Димитријевића (Рабаџију), Лазара Лазаревића, Јована Раића, Александра Будимировића, Аврама Бранковића и Димитрија Неофитовића. Поред вођења разговора о новим књижевним правцима, ту су читане и оцењиване песме и чланци који су се припремали за штампу у „Летопису“, „Цвећу“, „Родољупцу“, „Достопааметностима“, „Луни“ и осталим периодичним издањима онога времена. У том периоду књижевни круговима и целокупно образовано друштво били је заокупљено песмом Симе Милутиновића Сарајлије *Србијанка*¹⁰. И у кругу око Маријеона је највише читана и тумачена. Она је извршила модификовање *Србијанке*, јер је уз многе стихове прибележила неке знаке – пункте, чиме је допринела да је читаоци разумеју на прави начин. Сима се јавно дивио Маријиној модификацији, тако да су се и упознали 1836. године, када ју је и назвао „Пунктаторка“. Од тада је позната под овим надимком, који је и сама користила приликом потписивања.

Године 1836. Сима Милутиновић Сарајлија полази у Лајпциг да штампа *Тројесесџарџиво*, када је упутио писмо Марији и у њему затражио њену руку. Пристанак да се уда дала је тек 3.2.1837. године, када му је послала писмо у Лајпциг. Писмо почиње са шест стихова у седмерцу, где се поново истиче њен неговани дар и развијена љубав према поезији.¹¹ Тек 1838. Сима Милутиновић Сарајлија се вратио с пута, па су се венчали 4. маја 1838. године. Марија удају објашњава на следећи начин: *Мени је досадило од њуђе чуди зависити – а њуђе њосао као удајџа неђу у руке узимајџи, само Боже сачувај чуда који се њредвидетџи не да*.¹² Године 1840, 22. новембра, добили су сина Драгутина. О овом податку сведоче такође писма која је Марија слала супругу. У писму Марија му саопштава да је родила дечака ситног и сувог, али пуног живота; захваљује Стевани Симић што није осећала оскудице током овог периода и што јој се нашла на услузи.¹³ На основу сачуваних писама можемо закључити да

⁹ АСАНУ, фонд писама

¹⁰ Сима Милутиновић Сарајлија рођен је у трговачкој породици 3. октобар 1791. Био је српски песник и учитељ Петра Петровића Његоша. У друштву београдских књижевних људи у почетку друге половине XIX века био је претпостављан Гундулићу док је Гете о њему написао две странице похвала. Умро је у Београду 30. децембра 1847.

¹¹ Архив САНУ, 14161/282.

¹² Гордана Станковић, Свенка Савић, Мирјана Мојкић, *Знаменитџе жене Новој Сага*, I, Нови Сад: Футура публикације, 2001, стр. 74.

¹³ Архив САНУ, 14161/289.

су имали однос пун поштовања и љубави. Иако су живели често одвојени због песниковог рада, били су у сталном контакту. Сима је имао пуно поштовања према Марији, којој се обраћао са „Маро, Марице, Марилици, Голубице“, итд.

На основу сачуваних података можемо закључити да је Марија Милутиновић почела да се бави учитељским позивом 1847. године и да је водила приватну основну школу у Београду. У ову школу су многе угледне породице слале своје ћерке, чиме су желеле да им пруже боље могућности. Захваљујући сачуваној историјској грађи, на основу прегледа годишњих шематизама, долазимо до податка да је 1849. године Марија Милутиновић радила као учитељица државне школе у Београду код Велике (Саборне) цркве. Године 1852. добила је звање „старија учитељка“ тако да је и даље била учитељица код Саборне цркве, где је те године имала 15 ученика најстаријег разреда. Наредне године је била учитељица исте узрасне доби ученика, којих је ове школске године било осамнаесторо. У писму које је учитељица упутила супругу, од 14. априла 1841. године, наводи да има намеру да иде у „Цесарске границе“ како би била учитељица у некој женској школи. На основу ових података можемо претпоставити да је Марија пре рада у Београду била учитељица у „иностраништу“ и да је постојала приватна женска школа у Земуну, тј. Београду, много раније од података о отварању прве женске школе у београдском округу из 1842. године.¹⁴

После доласка у Београд, посебно после смрти Симе Милутиновића Сарајлије (30. децембар 1847) Марија се у Београду бавила адвокатском праксом, *но како је из начела само сиротињи, која новца нема, бесилајно њред судом засиђујала, знајући законик у њрсти; њо је дојринело да њен кућни фонд буде веома сиромашан.*¹⁵ О овоме сведочи и Јакоб Игњатовић: „Симина супруга жена је великог дара. Још за живота Симиног занимала се адвокаторском практиком, бранила је парнице многе и то с успехом. Законик зна у прсте, у послу свом је тачна, стил јој је у писању жив, пун представљујуће силе.¹⁶ Како још наводи Ј. Игњатовић, била је веома успешна у овом послу. „У Београду, у то доба, могао је бити ко хоће адвокат, штавише и страни поданици. У Београду није било какве особене корпорације адвокатске, већ свако ко се томе предао, могао је на своју руку радити, нити је морао имати какав исказ о завршеним нужним студијама. Нико није грамзио да буде адвокат; од оних који су овде или на страни учили више науке, ти су имали веће амбиције у хијерархији, бирократији, јер је у то доба у Србији бирократија цветала. У то доба тешко да је било у Србији и једног правог, осим у Београду, али и ту су била њих двојица адвоката. Када је књига спала на једно слово, Милутиновићку, Симину

¹⁴ Ibid, 14 161/291.

¹⁵ *Јавор: листи за забаву и науку*, уредник Јован Јовановић, 1862–1863; 1874–1893, Нови Сад, стр. 350.

¹⁶ Гордана Станковић, Свенка Савић, Мирјана Мојкић, *Знамениите жене Нової Сага I*, Нови Сад: Футура публикације, 2001, стр.74.

Пунктаторку, говорила је како јој је било потеже заступати клијента кад је противнички заступник био Поповић, али са Давидовићем да јој је био лак посао.¹⁷ На основу овог релевантног податка, свакако можемо закључити да је Марија Милутиновић прва жена у Срба која се бавила адвокатуром.

Удовица Марија свог сина Драгутина Драгишу Милутиновића¹⁸ и себе издржавала је од пензије кнежевско-српске владе, која је износила до двеста форинти. На основу сећања Ћ. Рајковића сазнајемо да је Марија била пуна достојанства. Он истиче да ју је први пут у Београду посетио јуна 1848. године. Овом приликом жалила се на судбину песника уопште. Истакао је да је била у великом болу због смрти Симе Милутиновића Сарајлије, што се може препознати у следећим његовим речима: „Извео сам откуда бол, који је ту племиниту Српкињу морао мучити. Што Сима умре од својих непознат и неприпознат. Тај бол и огорчење одјекује и у њезином писму од 24. јануара 1861., које је предамном, у ком вели: – Поздравите сву радену и вредну господу списатеље, нарочито Јашу Игњатовића и Јоцу Јовановића (јер држим да је Кишјанош)“.

Све до своје старости, иако је живела у сиротињи, захваљујући посебној вештини и снажљивости, као учитељица девојачке школе била је преплаћена на све боље листове и плаћала народне историјске слике, наручујући их да се шаљу њеном сину који је учио у Немачкој и Бечу. Године 1861, када се први пут појавио лист „Комарац“, пропратила је своју преплату речима: „Желим да ми Комарац долеће. Можда ће пецањем својим убрзати ме да купим добре наочаре, па да читам све што се сада лепога и чиститога у Новом Саду пише и печата. Скањивала сам се да Вам давно пишем, али се ево провуче до данас. Остарела сам, па сам обљутала себе и свету. „Када је Ашир-паша 1862. просуо ђулад на Београд, записала је: „За време док је бомбардовање Београда трајало, и док сам се ја којекуда селила и повлачила, изгубила сам од ’Комарца’, ’Јавора’, ’Данице’ неке бројеве.“¹⁹ Затим наставља са ређањем који су то бројеви, те моли да јој се одмах пошаљу. Марија је написала биографију Симе Милутиновића, која је објављена у чешким листовима заслугом

¹⁷ Јаков Игњатовић, *Мемоари*, Нови Сад: Матица српска, 1966.

¹⁸ Драгутин Драгиша Милутиновић рођен је 22. новембра 1840. у Београду. Студирао је грађевинарство у Берлину, Минхену, Карлсруеу и Бечу. Био је инжењер, архитекта и историчар уметности, наставник у Великој школи и члан Српског ученог друштва. У сарадњи са Михаилом Валтровићем снимао је и проучавао српске средњовековне споменике. Значајни су његови пројекти: неколико типова малих цркава, инжењерски рад на пресецању нове пруге Београд–Алексинач, као и Београдска железничка станица (1884). Урадио је урбанистички план нове вароши Даниловграда у Црној Гори; пројектовао је приватне зграде и иконостасе за цркву Светог Ђорђа у Новом Саду, у Долову код Панчева итд. Изабран је за дописног члана Московског археолошког друштва (1878) и почасног члана Српске краљевске академије (1892).

¹⁹ *Јавор: лисци за забаву и науку*, уредник Јован Јовановић, 1862–1863; 1874–1893, Нови Сад, стр. 351.

Ј. Ритерберга. Стил у писању јој је жив, пун снаге и израза, често је прожет и веселим хумором.

Колико је била позната, едукована, испред свог времена и знаменита жена у Срба, можемо видети и у дневнику Анке Обреновић²⁰ која помиње Марију Милутиновић као жену која је прва почела да користи пеглу у Београду 1838. године. Њена кућа у Београду је било стециште Војвођана. Забележено је да је у њој током боравка у Београду становала прва српска академска сликарка, Катарина Ивановић.

Марија Милутиновић је добро познавала немачки језик. Године 1837. преводила је на немачки језик, на захтев Симе Милутиновића Сарајлије, збирку историјских текстова које јој је он слао из Лајпцига. Како се може видети из писма од 16. марта 1837, она Сими објашњава да не воли да се бави списатељским послом, али ће то учинити за његову љубав. Молила је у овом писму и да јој пошаље српско-немачку граматику од Грима.²¹

Марија Милутиновић Пунктаторка умрла је 1875. године у Београду, где је и сахрањена. О њеној смрти сведочи и телеграм који је послат из адвокатске канцеларије из Панчева од стране Свет. Касопиновића њеном сину Драгутину.²² У једном од последњих писама Ђорђу Рајковићу, разочарана заборавом од стране војвођанске (новосадске) културне елите, она пише: „Остарела сам па сам обљутала себи и свему.„Од ње су се опростили и у листу „Јавор“²³ следећим речима: „С Богом за навек, дична ’пунктаторко’! Нека ти земља буде лакша нег што ти је живот био!“²⁴

2.2. ПЕРСИДА ПИНТЕРОВИЋ (1845–1895)

Персида Пинтеровић рођена је у Срему, у Руми 1845. године, у породици Пинтеровић (од мајке Настасије). Персида је имала и млађу сестру Ану. Њена мајка Настасија обратила се Министарству унутрашњих послова, истакавши да она као удовица аустријског порекла, са својим пунолетним ћеркама, одгојеним у аустријској власти, подноси заклетву на поданост Српству. Добила је уверење 1864. да се сматра за природну сажитељку српску са својим ћеркама (прилог 1).²⁵

²⁰ Архив САНУ; А. Јефрема Обреновић, „Дневник“.

²¹ АСАНУ, 14 161/238.

²² АСАНУ, 13 111/2.

²³ Лист „Јавор“ је излазио 1, 10. и 20. дана сваког месеца. Овај лист је штампан у Новом Саду.

²⁴ *Јавор: лист за забаву и науку*, уредник Јован Јовановић, 1862–1863; 1874–1893, Нови Сад.

²⁵ АСАНУ, 13603.

Прилог 1.

Прилог 2.

Персида се школовала у Зрењанину. Пошто је изучила све, што је Српство у то доба било у стању да пружи својим најбољим кћеркама, постављена је за учитељицу у Шапцу. Одмах по завршетку друге школе године, 1864. одликована је повељом која сведочи да васпитава и образује ученице српског подмлатка (у Шапцу) првог и другог разреда у звању „млађе учитељке“ (прилог 2).²⁶

Касније је постављена за старију учитељицу, а потом је дошла у Вишу женску школу по савету Љубомира Ненадовића, који ју је запослио док је била учитељица у Шапцу. Његову наклоност је стекла као *образована и одушевљена Српкиња*. У школи је предавала српски и немачки језик, а у једном периоду и женски рад.

Њен рад је био веома обилан и разноврстан. Персида Пинтеровић се разликовала од својих колегиница и по својој широкој умности, о чему сведочи њена ученица Милица Бабовић²⁷ у својим сећањима. Пошто у овом периоду закон није дозвољавао да се девојчице образују у гимназијама, већ у Вишој женској школи, отац Милице Бакић, угледни професор педагогије и психологије тога времена, успео је да издејствује дозволу од министра да Милица похађа Другу мушку гимназију. Била је једина девојчица међу дечацима. Циљ оваквог очевог деловања био је да припреми ћерку за студије и школовање у иностранству, што није било могуће похађањем Више женске школе. Милица

²⁶ Ibid

²⁷ Милица Бабовић рођена је 17. маја 1876. године у Крагујевцу, у породици Бакић. Отац јој је био у то време професор педагогике и психологије на Учитељској школи у Крагујевцу. Мајка Љубица Бакић, рођена Вучетић, пореклом из Горњих Карловаца, рођена 1856. године била је образована, говорила немачки и француски и свирала клавир. Имала је седморо деце, од којих је Милица била најстарија. Она је учила Милицу домаћинству и лепом понашању.

је завршила четири разреда гимназије, али је по свршетку четврте године уследила наредба министра просвете др Владана Ђорђевића да се више женска деца не примају и не могу продужити вишу гимназију. Тако се Милица Бабовић нашла у Вишој женској школи. Она истиче да је постојала велика разлика између организације наставе гимназије и Више женске школе; разлике се препознају у начину предавања и начину евалуације. Она те разлике јасно прецизира на следећи начин: „У гимназији сам одговарала својим речима, овде се учило напамет, ни једна се реч није смела променити. Још је била добра професорка Персида Пинтеровић, али благо ми каже – Сетићеш се, Бакићева, мало боље, док од речи до речи не кажем по прибелешкама/нисмо имали књиге/...само она није била пакосна, док су ми друге увек хтеле нешто да пребаце, да би ми смањиле оцену са речима – Шта би вама отац казао да сте овако изрезали свеску – за домаћи задатак, и још много других закључака, јер прво што нисам одмах код њих учила, а пре више година отац је био код њих хонорарни професор за педагогику“²⁸.

За управитељицу Више женске школе Пинтеровићева је постављена 1894. године, по пензионисању Катарине М. Миловук²⁹, и на тој дужности је остала до смрти 1895. године.

²⁸ Архив САНУ: М. Бабовић-Бакић, „Из старог Београда, Доживљаји и сећања Милице Бабовић-Бакић 1876–1958“, Београд, стр. 19.

²⁹ Катарина М. Миловук рођена је у Новом Саду 15/28. августа 1844. године, у породици Јована Ђорђевића, пуковника и начелника стајаће војске. Школовала се у Русији, где је 1861. године „свршила николајевски курс (гимназију у Николајеву), и положила велики државни испит на одеском универзитету”. Познавала је четири страна језика: руски, француски, немачки и енглески. Била је музички образована, свирала је клавир. За управитељку Више женске школе у Београду постављена је 1863, када је и основана. На тој дужности остала је пуних 30 година. Предавала је у школи француски језик и више година педагогику. Написала је три мала уџбеника за ученице *Педагојску* и *Методску*, (Београд, 1866) и *Историју светиа украјинком ирејледу за женскиње* (Београд, 1871).

За ширу публику превела је познати роман баронице Сутнер *Доле оружје* (Београд, 1899). Године 1875. основала је Женско друштво, прво женско удружење у Србији, које се затим са својим подружницама ширило у целој земљи. Дуго времена гђа Миловук била је председница тога друштва и као председница основала је Радничку школу и Базар (Пазар). Овим је пружила даљи основ за стварање женских радничких школа, које су се угледале на своје средишно друштво; ове школе су знатно припомogle да се једна грана заната за женско делање (кројење, шивење, вез) код нас живо развије. Базар је основала у Срему, да би се продајом свих врста везова и тканина, производа наше женске домаће радиности, не само постигла материјална добит за друштво него се и потпомогло подизање саме радиности; с друге стране, циљ је био да се кроз те радове/производе рекламира наша земља у страном свету, међу онима који су те ствари умели да цене. У време установе Сената гђа Миловук је тражила право гласа за себе и жене уопште. У много чему још била је прва – основала је прво Женско музичко друштво у Београду, 1889. године. Пензионисана је 1894, након чега се одмах упутила у Солун, где је провела три године као управитељица Српске више девојачке школе и пансионата. Незадовољна реформом којом је школа претворена у радничку, вратила се у Београд. Године 1865. удала се за Милана Миловука, правника по струци, професора историје, земљописа, краснописа у првој и

Пинтеровићева је била једна од највреднијих чланица Београдског женског друштва. Љубав према раду довела ју је на прво место у Друштву, на место председнице. Касније су је чланице Женског друштва, прожете осећањем највишег признања према заслугама своје председнице, одликовале још почаснијим местом у Друштву – местом почасне чланице, а тако и родољубиве сестре у Новом Саду и Великој Кикинди. Осим тога, била је председница литерарног одбора за „Домаћице“, који је богатила својим радовима, разним оригиналним педагошким чланцима, преводима позоришних чланака са страних језика на српски. Тридесетогодишњи неуморан радна једном од најузвишенијих задатака истрошио је њену снагу. Умрла је 1895. године.

За њену велику заслугу, за њен племенит рад на разним пољима заслужила је признање и похвалу свог народа. Њена прса била су више пута украшавана знацима краљевске милости. Име јој је забележено у вечитим споменицима просветних и патриотских друштава. Њен разум и карактер, њена љупкост, племенитост и добра душа оставили су најлепше успомене у срцима свих који су били срећни да само часак проведу са њом, ма на ком од разноврсних послова којим је посветила сав свој живот.

3. ЗАКЉУЧАК

Дуготрајна, може се рећи вековна, борба жена против сваке врсте подређености у почетку, током 19. века била је сведена на појединачне напоре храбрих, образованих, даровитих и често усамљених жена.

За савремени феминистички покрет код нас од пресудног значаја је почетак образовања девојака. Упознајући се са тим подручјем, добрим делом недовољно познатим и истраженим, нисмо испунили само дуг према друштву и култури историје, него смо допринели и историји педагогије, којој су до данас прве учитељице била потпуна непознаница.

У овом раду је показано да је доба раних учитељица доба неједнакости између мушкараца и жена, што је била непремостива препрека и за оне жене које су тражиле, досегле и избориле се за своје образовање. Ове неједнакости препознајемо у тадашњем положају учитељица, који се од положаја учитеља разликовао и у образовном и усочијалном домену. И поред ових недаћа и препрека са којима су се сусретале, првеучитељице су успеле да делују у складу са најважнијим педагошким и дидактичко-методичким захтевима. Међу учитељима уопште, па и међу учитељицама, постоје значајне индивидуалне разлике, разлике у погледу различитих компетенција и емоционално-социјалних стандарда. Отуда, међу раним учитељицама Србије имамо, осим њиховог

тада јединој реалци у Србији. Миливук је одликована Орденом Друштва српског Црвеног крста (1877), Медаљом кнегиње Наталије за ревносну службу (1878), Медаљом краљице Наталије (1886) и Орденом Светог Саве III реда. Умрла је 27. септембра 1913. године.

примарног учитељског занимања, и друге секундарне делатности у којима су биле подједнако успешне и доминантне. Пример ових учитељица је свакако Марија Милутиновић-Пунктаторка, која је поред тога што је била прва државна учитељица у Србији и прва жена адвокат у Србији. Марија Милутиновић је до данас била непозната нашем педагошком свету и још већа непознаница за државно-правни домен. Поред ње, ту су и учитељице (Персида Пинтеровић, Косара Цветковић, Милева Св. Вуловић, Станка Глишић и Милена Симић-Павловна) које су поред ударања педагошких темеља, допринеле културно-литерарном раду у Србији. На основу њихових биографија, како глобалних, тако и селективних, закључујемо да су ране учитељице пореклом, у највећем броју, биле из Војводине и да су оне одиграле значајну улогу у развоју женског образовног система на српском поднебљу.

Женске основне школе постојале су и пре доношења указа о отварању 1845. године. Сходно томе, прве учитељице појављују се у Србији од 1842. године и од тада почиње ширење женске образовне мреже.

ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

- Архив Србије: АС, МПС, III-402/1850
Архив Србије: АС, МПС, III-101/1859
Архив Србије: Јб. А. Попивић: Шематизам Кнежевине Србије (1839–1851), Београд, 1999.
Архив Србије: Календар за шематизам Србског Књажевства (1853–1860).
ААСАНУ: 13 111/2
АСАНУ: 14 161/238
АСАНУ: 14 161/282
АСАНУ: 14 161/289
АСАНУ: 14 161/291
АСАНУ: А. Јефрема Обреновић, Дневник, 14147
М. Бабовић-Бакић: Из старог Београда, Милица Бабовић-Бакић, 1876–1958, Београд.
Историјски архив града Београда: ИАБ, УГБ, 1842,К,18,Ф III, 534
Историјски архив града Београда: ИАБ, УГБ, 1842,К,19,Ф IV, 962
Историјски архив града Београда: ИАБ, УГБ, 1844,К,29.87
Историјски архив града Београда: ИАБ, УГБ, 1844,К.34,ФVI,1446
Историјски архив града Београда: Живот у Београду 1842–1850, Београд, 2004.

Литература

- Деспотовић (1926): Петар Деспотовић, *Историјска педагогика за учитеље и учитељице*, Београд: Г. Кон.

Ивановић (2003): Дарко Ивановић, *Српски учитељи из хазбуршке монархије у Србији од првој устанка до пада устаничарског режима (1804–1858)*, Београд: Минерва.

Коменски (1997): Јан Амос Коменски, *Велика дидактика*, Београд: Завод за уџбенике.

Станковић (2011): Љиљана Станковић, *Кашарина Миловук (1844–1913)*, Београд: Педагошки музеј у Београду.

Стојаковић, Савић, Мајкић (2011): Гордана Стојаковић, Свенка Савић, Мирјана Мајкић: *Знамениите жене Новог Сада I*, Нови Сад: Футура публикације.

Станковић (2003): М. Станковић, *Школе и просвета Шумадије у 19. веку*, Крагујевац.

Поткоњак (2006): Никола Поткоњак, *Образовање учитеља у Срба*, Београд – Ужице: Учитељски факултет у Сомбору.

Ранковић (1899): Светолик Ранковић: *Сеока учитељица*, Београд: Просвета.

Тешић (1967): Владета М. Тешић, *Школе у Београду пре сто година (1860–1870)*, Београд – Ваљево: ГП „Милић Ракић“.

Тешић, Мирковић, Ћунковић, Вуковић (1980): Владета М. Тешић, Милан Мирковић, Срећко Ћунковић, Раде Вуковић, *Сто година Просветног савеза Србије*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ћунковић (1970): Срећко Ћунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, Београд: Педагошки музеј.

Часописи

Босанска вила, X, 1895, бр. 2, 192.

Вечерње новостии, III, 1895, бр. 152.

Вечерње новостии, IX, 1911, бр. 330, 2.

Гласник Историјског друштва у Новом Саду, Нови Сад, 1939.

Јавор: лист за забаву и науку, 1875.

Просветни гласник, бр. 2, децембар 1899, Београд.

Учитель, 6, Београд: Савез учитељског друштва СР Србије, 1984, 118.

Електронски извори

http://www.uciteljtasa.edu.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=46:nekada&catid=34:o-koli&Itemid=57 (02.3.2013.)

Nena A. Vasojević

University of Belgrade

Multydisciplined PhD studies

The history and philosophy of the natural sciences and technology

THE FIRST SERBIAN CLASS TEACHERS

Summary: The first Serbian teachers, their life and work, are not well known for our history and pedagogy. In the researches in the 19th century the sex data are left out. Reviewing the pedagogical literature we can find very modest tracks of the specific laws and decrees referring to the schooling of the girls' population without any deeper analysis of the phenomenon. This problem is conditioned by the social climate of that time – women did not have any equality and their work was not evaluated. In this paper we show the biography and the professional development of Marija Milutinovic and Persida Pinterovic, class teachers who were not only very significant for the educational system but also for the history of pedagogy.

Key words: class teacher, school, female education, educational system